

**ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСУЛЬТАТИВНОГО ВИСНОВКУ
МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ ООН З МОРСЬКОГО ПРАВА
ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА ДІЯЛЬНІСТЬ НА МОРСЬКОМУ ДНІ**

**LEGAL CHARACTERISTICS OF THE ADVISORY CONCLUSION
OF THE INTERNATIONAL TRIBUNAL UN ON THE MARITIME LAW
ON THE RESPONSIBILITY OF THE STATES FOR THE ACTIVITIES OF THE MARINE**

Бучинська А.Й., к.ю.н.,
доцент кафедри правознавства
Поліський національний університет

Петровська Ю.Р., студентка II курсу
факультету права, публічного управління та національної безпеки
Поліський національний університет

Стаття присвячена аналізу діяльності Міжнародного трибуналу ООН з морського права, який має виняткову юрисдикцію щодо суперечок, що випливають з діяльності в Міжнародному районі морського дна. Досліджено структуру цього органу. Особливу увагу зосереджено на Камері зі спорів, що стосуються морського дна, яка, крім інших завдань, виконує консультативну функцію щодо юридичних питань, запитуваних Асамблеєю або Радою Міжнародного органу з морського дна, і має за мету допомогти Органу в процесі прийняття ним рішень з даних питань. У статті досліджується поняття й обов'язковість консультативного висновку Трибуналу, зокрема зроблено висновок, що незважаючи на те, що консультативні висновки не мають обов'язкової сили, вони відіграють важливу роль у роз'ясненні та розвитку міжнародного права, також для органу, який звернувся до міжнародного суду вони є досить вагомим авторитетом. Здійснюється аналіз першого консультативного висновку Міжнародного трибуналу ООН з морського права з питання «Відповідальність і зобов'язання держав, що поручаються за фізичних і юридичних осіб щодо їх діяльності в Районі», за зверненням Республіки Науру, яка схвалила план «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн» про дослідницькі роботи залізомарганцевих конкрецій у Районі. У висновку, зокрема, зазначалося, що у держав-поручителів виникають два види зобов'язань відповідно до Конвенції. По-перше, вони мають гарантувати відповідність дій підрядників, за яких поручилися, до умов договору та зобов'язань, викладених у Конвенції та в її документах, і по-друге, свої прями зобов'язання держави-поручителі повинні виконувати незалежно від обов'язку гарантувати певну поведінку з боку доручених підрядників. Унікальність аналізованого консультативного висновку Камери Трибуналу полягає в тому, що він не тільки перший в історії діяльності Трибуналу, а й в тому, що він був прийнятий одногосно. Цей висновок Трибуналу вносить певний внесок у прогресивний розвиток морського права.

Ключові слова: Міжнародний трибунал ООН з морського права, Камера зі спорів, що стосуються морського дна, міжнародне право, морське право, морське дно за межами національної юрисдикції (Район).

The article deals with the analysis of the International Tribunal UN for the Law of the Sea, in particular its structural body, namely the Seabed Disputes Chamber, which occupies a special place in the Tribunal. The advisory opinion on the issue of the Chamber "Responsibility and obligations of states entrusted to individuals and legal entities for their activities in the Area" is analyzed. The paper analyzes this advisory opinion and assesses its potential impact in terms of promoting the progressive development of international law and its institutions. An analysis is being carried out of the first advisory opinion of the UN International Tribunal for the law of the sea on the question "Responsibility and obligations of states vouched for individuals and legal entities in relation to their activities in the area", at the request of the Republic of Nauru, which approved the plan "Nauru Ocean Solutions incorporation" on the research of iron manganese nodules in the area. In conclusion, in particular, it was noted that two types of obligations under the convention arise for the guarantor states. Firstly: to guarantee the compliance of the actions of the contractors for whom they have vouched with the terms of the contract and the obligations set out in the Convention and its documents, and secondly: the surety States must comply with their direct obligations, regardless of the obligation to guarantee certain conduct on the part of the assigned contractors. The unique feature of the advisory opinion reviewed by the tribunal chamber is that it is not only the first in the history of the tribunal, but also that it was adopted unanimously. This conclusion of the tribunal contributes to the progressive development of the law of the sea.

Key words: International Tribunal UN for the Law of the Sea, Chamber of disputes concerning the seabed, international law, law of the Sea, Area.

Міжнародний трибунал з морського права є порівняно молодим постійно діючим міжнародним судом, заснованим на підставі Конвенції ООН з морського права 1982 р. [1], який розпочав роботу в 1996 р. Доступ до Трибуналу мають всі учасники Конвенції 1982 р. Натепер це 161 держава (з 193 держав – членів ООН) і ЄС. Стаття 287 Конвенції 1982 р. надає також будь-якій державі-учасниці право шляхом прийняття Декларації вибрати один або більше з цілого списку обов'язкових способів урегулювання майбутніх спорів: Міжнародний трибунал з морського права; Міжнародний Суд ООН; арбітраж, утворений відповідно до Додатку VII; спеціальний арбітраж, утворений відповідно до Додатку VIII. Однак є категорія морських суперечок, щодо яких Трибунал має виняткову юрисдикцію: це суперечки, що випливають із діяльності в Міжнародному районі морського дна.

Зазначимо, що проблематика механізму врегулювання і вирішення морських спорів взагалі та тих, що стосуються морського дна зокрема, детально досліджується вітчизня-

ними і зарубіжними юристами-міжнародниками з часу підготовки й прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 року. Серед них українські та зарубіжні науковці: Ю. Шемшученко, М. Кулик, І. Авраменко, С. Коваленко, Т. Тревес, Б. Вукас, Д. Андерсон, В. Ріфаген, О. Колодкін, Д. Патрін та інші вчені.

Мета статті – дослідження практики вирішення морських спорів щодо діяльності на морському дні, встановлення історичних аспектів становлення судових засобів урегулювання міжнародних морських спорів щодо діяльності на морському дні та аналіз тенденцій і перспектив розвитку правового регулювання вирішення даних спорів.

Для початку варто загалом визначити, що собою являє Міжнародний Трибунал з морського права (далі – Трибунал). Трибунал складається з 21 судді. До складу Трибуналу можуть також бути обрані судді ad hoc, тобто судді від держав, які є учасниками вирішення конкретного морського спору і не представлені в суддівському складі Трибуналу. Трибунал може працювати як у повному складі (що налі-

чує 11 суддів), так і по палатах (камерах): Камера зі спорів, що стосуються морського дна; Камера спрощеного провадження; Камера зі спорів, що стосуються рибальства; Камера зі спорів, що стосуються морського середовища; Камера зі спорів про делімітацію морських просторів; Камера, передбачена п. 2 ст. 15 Статуту (для розгляду переданого їй конкретного спору, якщо про це просять сторони) [1]. Трибунал покликаний вирішувати спори між державами, що виникають з приводу застосування Конвенції 1982 р. і її тлумачення з різних питань [1].

Загалом за майже 25 років діяльності Трибуналу на його розгляд було передано 26 справ: 19 справ були вирішені; одне провадження було припинено у зв'язку з примиренням сторін у грудні 2009 р.; ще одне було припинено до того, як Трибунал зміг почати процедуру розгляду; 4 справи ще перебувають на розгляді Трибуналу; а в 2011 р. Камерою зі спорів, що стосуються морського дна, було винесено перший консультативний висновок. Остання із зазначених справ нас цікавить найбільше.

Камера зі спорів, що стосуються морського дна, була створена для розгляду спорів, що виникають під час діяльності на морському дні. Згідно з п. 1 ст. 35 Статуту Камера зі спорів, що стосуються морського дна, складається з 11 суддів, обраних Трибуналом з числа його членів. Члени Камери вибираються раз на три роки, вибори суддів проводяться таким чином, щоб забезпечити представництво основних правових систем світу та справедливий географічний розподіл [1].

У травні 2010 р. Міжнародний орган з морського дна запросив Камеру Трибуналу винести консультативний висновок з питання «Відповідальність і зобов'язання держав, що поручаються за фізичних і юридичних осіб щодо їхньої діяльності в Районі». Юридична основа діяльності Камери з винесення консультативних висновків міститься в п. 10 ст. 159 і ст. 191 Конвенції. Консультативна функція Камери стосується юридичних питань, запитуваних Асамблеєю або Радою Міжнародного органу з морського дна, і має на меті допомогти Органу в процесі прийняття рішень з юридичних питань, що виникають у сфері діяльності Органу [2].

Загалом повноваженнями щодо винесення консультативних висновків наділяються багато міжнародних судів, зокрема Міжнародний Суд ООН, Європейський суд з прав людини, Економічний суд СНД та інші судові органи. Відповідно до доктрини міжнародного права, консультативним висновком прийнято вважати тлумачення з юридичного питання необов'язкового характеру [3, с. 570]. Незважаючи на те, що консультативні висновки не мають обов'язкової сили, вони відіграють важливу роль у роз'ясненні та розвитку міжнародного права.

Найбільш значимі для прогресивного розвитку міжнародного права загалом консультативні висновки Міжнародного Суду ООН, які являють собою вираз думки міжнародних суддів з того чи іншого юридичного питання міжнародного права. Взагалі вони не носять обов'язкового характеру, але для органу, який звернувся до міжнародного суду, ці висновки є досить вагомим авторитетом.

1 лютого 2011 р. Трибунал виніс перший консультативний висновок з питання «Відповідальність і зобов'язання держав, що поручаються за фізичних і юридичних осіб щодо їхньої діяльності в Районі». Зазначимо, що до цього в Трибунал не надходило запитів про дачу консультативних висновків. Водночас ще на 63-й сесії Генеральної Асамблеї ООН президент Трибуналу суддя Джесус (Jose Luis Jesus) підкреслив важливість консультативних процедур і вказав, що «міжнародне співтовариство постійно стикається з новими викликами в Світовому океані, такими як піратство, збройне пограбування, так що консультативна процедура Трибуналу з юридичних питань, що стосуються застосування і тлумачення Конвенції, могла б бути дуже корисним інструментом для держав» [4, с. 9].

Отож, 10 квітня 2008 р. Міжнародний орган з морського дна отримав дві заяви про схвалення плану робіт з досліджень у Районах, що призначалися для діяльності Органу за допомогою підприємства або у співпраці з державами, що розвиваються, відповідно до ст. 8 Додатка III Конвенції ООН з морського права 1982 р. Ці заяви були подані комерційною компанією «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн» (Nauru Ocean Resources Inc.), зареєстрованої в Республіці Науру, і комерційною компанією «Тонга офшор майнінґлімітед» («Tonga Offshore Mining Ltd.», зареєстрованої в Королівстві Тонга [5, с. 105].

У березні 2010 р. Республіка Науру передала Генеральному секретарю Органу пропозицію з проханням до Камери дати консультативний висновок за рядом конкретних питань, що стосуються відповідальності держав-поручителів.

У своїй заяві Науру повідомила таке: у 2008 р. вона схвалила план «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн» про дослідницькі роботи залізомарганцевих конкрецій у Районі. Науру, як і багато інших держав, що розвиваються, не володіє технічною базою та фінансовою спроможністю для видобутку корисних копалин на морському дні у відкритому морі. Для взяття фактичної участі в діяльності в Районі державам доводиться залучати сторонніх юридичних осіб. Державам, що розвиваються, не тільки бракує фінансових коштів для видобутку корисних копалин на морському дні у відкритому морі. Багато з них не в змоззі навіть передбачити потенційні юридичні ризики, пов'язані з таким проектом.

Республіка Науру повідомила, що поручительство за «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн» спочатку ґрунтувалося на тому, що Науру зможе розділити потенційну відповідальність або відшкодувати витрати, що виникли в результаті діяльності «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн». Важливо передбачити, наскільки за певних обставин ця відповідальність могла б перевищувати фінансові можливості Науру (так само як і багатьох інших країн, що розвиваються) [5, с. 104].

Республіка зробила важливе концептуальне зауваження: на відміну від видобутку корисних копалин на суші, де держава ризикує втратити лише те, чим вже володіє (наприклад, у випадку нанесення шкоди навколишньому середовищу на своїй території), під час діяльності в Районі держави можуть потенційно зіткнутися зі втратами, що перевищують ті, на які вони спочатку розраховували.

Урешті-решт, якщо держава-поручитель несе відповідальність за діяльність в Районі, то Науру, як і інші країни, що розвиваються, може зіткнутися з перешкодами ефективної участі в діяльності в Районі, що призведе до порушення однієї з цілей ч. XI Конвенції (зокрема ст.ст. 148, 150 (с) і 152 (2)), що полягає в заохоченні ефективної участі країн, що розвиваються в діяльності в Районі з належним урахуванням їх особливих інтересів і потреб.

На підставі зазначеного Науру визнала вкрай важливим отримати офіційне тлумачення відповідних розділів ч. XI Конвенції 1982 р. з приводу відповідальності, для того щоб держави, що розвиваються, могли оцінити, чи здатні вони ефективно знизити подібні ризики і своєю чергою винести обґрунтоване рішення, чи брати участь у діяльності з дослідження Району, чи ні [6]. Крім того, Науру представило для розгляду Органу і Трибуналу Договір поруки між «Науру Оушен резорчес інкорпорейшн» і Республікою Науру.

Розглянувши запит Науру, Рада Органу прийняла рішення сформулювати три такі питання до Камери:

«1. У чому полягають відповідальність і зобов'язання держав-учасниць Конвенції щодо поручительства за діяльність у Районі відповідно до Конвенції, особливо з ч. XI, і Угодою 1994 року про здійснення ч. XI Конвенції?»

2. В яких межах виникає відповідальність держави-учасниці у разі невиконання положень Конвенції, особливо

ч. XI, і Угоди від 1994 р. юридичною особою, за яку держава поручилася відповідно до ст. 153 (Пар. 2 (b)) Конвенції?

3. Яких необхідних і належних заходів повинна вживати держава-поручитель для виконання своїх зобов'язань за Конвенцією, особливо ст. 139 і Додатка III, і Угоди 1994 р.?

Стаття 191 Конвенції 1982 р. закріплює обов'язок Камери давати консультативний висновок на запит Ради або Асамблеї Органу в максимально швидкі терміни. Процедура прийняття консультативного висновку тривала менше року. У процесі винесення висновку Трибуналом письмові заяви подали 12 держав – учасниць Конвенції, а також дві організації.

У своїх письмових заявах держава й організації виклали свій погляд на три зазначених вище питання. Багато з них погодилися, що суть відповідальності і зобов'язань держав чітко викладена в ст. 139 і ст. 153 Конвенції та ст. 4 (4) Додатка III Конвенції, а також дали свої коментарі до цих статей [1].

Щодо меж відповідальності, думки багатьох держав збіглися в тому, що держава-поручитель несе відповідальність за діяльність підрядника тільки в тому випадку, якщо вона не починала заходів для дотримання підрядником своїх зобов'язань. Якщо ж є причинний зв'язок між невиконанням державою-поручителем та підрядником своїх обов'язків і заподіянням шкоди, держава-поручитель несе відповідальність за відшкодування шкоди.

Крім того, держава й організації вказували на необхідність держав – учасниць Конвенції в рамках своєї правової системи приймати закони, постанови та застосовувати адміністративні заходи для забезпечення дотримання положень Конвенції та належних до неї документів особами, які перебувають під їхньою юрисдикцією, а також здійснювати моніторинг діяльності юридичних і фізичних осіб у Районі. Були також висловлені думки про необхідність видачі державою-поручителем так званих «сертифікатів поручительства», які будуть являти собою особливу форму контролю [7, с. 76]. Після закінчення терміну прийняття письмових заяв почалася усна стадія слухання. В усних слуханнях 18 травня 2010 р. прийняло участь дев'ять країн і дві міжнародні організації.

Перед початком розгляду справи Камера визначила, що володіє юрисдикцією для дачі консультативного висновку, а також переконалася в тому, що питання, задані Радою, є правовими. Таким чином, Камера визнала запит Ради таким, що відповідає вимогам ст. 191 Конвенції і прийняла його до розгляду [1]. Далі Камера, вислухавши всі усні виступи та взявши до уваги письмові заяви держав-учасників і міжнародних організацій, прийняла консультативний висновок одноголосно.

На перше питання: в чому полягають відповідальність і зобов'язання держав – учасниць Конвенції щодо поручительства за діяльність в Районі відповідно до Конвенції, особливо з ч. XI, і Угодою 1994 року про здійснення ч. XI Конвенції, Камера сформулювала відповідь таким чином:

У держав-поручителів виникають два види зобов'язань відповідно до Конвенції. Перше. Зобов'язання гарантувати відповідність дій підрядників, за яких вони поручилися, до умов договору та зобов'язань, викладених у Конвенції. Це зобов'язання в консультативному висновку назвали зобов'язанням «належної обачності». Держава-поручитель має докласти максимум зусиль для забезпечення відповідності до цих зобов'язань дій підрядників. Стандарти «належної обачності» час від часу можуть змінюватися. Ці зміни будуть залежати від рівня ризику та діяльності, яку здійснюють сторони [8].

Зобов'язання «належної обачності» вимагає від держави-поручителя вжиття заходів у межах своєї правової системи. Ці заходи повинні здійснюватися шляхом прийняття законів і постанов, а також застосування адміністративних заходів. Застосування заходів повинні бути «в розумних межах».

Друге. Свої прями зобов'язання держави-поручителя повинні виконувати незалежно від обов'язку гарантувати певну поведінку з боку доручених підрядників. Відповідність до цих зобов'язань буде розглядатися як важливий фактор у виконанні зобов'язання «належної обачності»: (а) зобов'язання надавати Органу сприяння, як зазначено в ст. 153 (4) Конвенції; (б) зобов'язання застосування запобіжних заходів відповідно до принципу 15 Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку, згаданих також у «Правилах сульфідів» і «Правилах конкрецій»; це зобов'язання є складовою частиною зобов'язання «належної обачності» держави-поручителя і застосовується навіть поза рамками зазначених вище двох правил; (с) зобов'язання робити все можливе для використання «найкращих існуючих технологій», як це зазначено в «Правилах конкрецій» і «Правилах сульфідів» 41; (d) зобов'язання вживати заходів для забезпечення гарантій виконання термінових вказівок Органу із захисту морського середовища; і (е) зобов'язання забезпечити кошти для відшкодування збитків, завданих морському середовищу [8].

Відповідаючи на друге запитання: в яких межах виникає відповідальність держави-учасниці в разі невиконання положень Конвенції, особливо ч. XI, і Угоди від 1994 р. юридичною особою, за яку держава поручилася відповідно до ст. 153 (пар. 2 (b)) Конвенції – Камера вказала таке: відповідальність держави-поручителя настає тоді, коли вона не виконує своїх зобов'язань згідно з Конвенцією. Невиконання доручених підрядником своїх зобов'язань саме по собі не є підставою для виникнення відповідальності держави-поручителя.

У держави-поручителя відповідальність виникає в зазначених нижче випадках: (а) невиконання своїх зобов'язань відповідно до Конвенції; і (б) наявність шкоди. Відповідальність держави-поручителя за умови невиконання зобов'язання «належної обачності» виникає тоді, коли встановлено причинний зв'язок між цим невиконанням і отриманим збитком. Ця відповідальність виникає за наявності збитку, нанесеного невиконанням дорученим підрядником своїх зобов'язань. Наявність причинного зв'язку між невиконанням зобов'язання держави-поручителя і шкодою обов'язкова.

Держава-поручитель звільняється від відповідальності, якщо доручені підрядником були застосовані «всі необхідні і можливі заходи для забезпечення ефективного виконання» своїх зобов'язань. Згадане звільнення від відповідальності не стосується невиконання державою-поручителем своїх прямих зобов'язань [8].

Кілька поручителів несуть солідарну відповідальність, якщо інше не вказано в документах, прийнятих Органом. Відповідальність держави-поручителя повинна бути співмірна фактичному збитку.

Згідно з «Правилами сульфідів» і «Правил конкрецій» підрядник несе відповідальність за шкоду навіть після закінчення етапу розвідки. Це також стосується й відповідальності держави-поручителя. Правила про відповідальність, викладені в Конвенції, не повинні суперечити нормам міжнародного права. Якщо держава-поручитель була не в змозі виконати своє зобов'язання і за таких умов ніякої шкоди завдано не було, наслідки такого протиправного діяння будуть регулюватися нормами звичайного міжнародного права. Може бути розглянута пропозиція про заснування довірчого фонду, що не підпадає під дію Конвенції, для покриття витрат на відшкодування збитку.

У відповідь на третє питання: які необхідні належні заходи повинна вживати держава-поручитель для виконання своїх зобов'язань за Конвенцією, особливо ст. 139 і Додатки III, і Угоди 1994 р. – Камера дала таку відповідь: Конвенція вимагає від держави-поручителя вживати заходів у межах своєї правової системи шляхом прийняття законів, постанов, а також застосовувати адміністративні заходи, які

повинні включати дві функції, а саме: гарантію дотримання підрядником своїх зобов'язань і звільнення поручителя від відповідальності. Межі та обсяг згаданих вище законів, постанов, а також адміністративних заходів залежать від правової системи держави-поручителя [8].

Вказані вище закони, постанови та адміністративні заходи можуть включати механізми примусу для здійснення постійного нагляду за діяльністю дорученого підрядника, а також координації дій держави-поручителя і Органу.

Закони, постанови та адміністративні заходи повинні бути дійсними весь період, поки діє договір з Органом. Існування цих законів, постанов та адміністративних заходів не є умовою для укладення договору з Органом; проте це необхідна вимога для того, щоб виконати зобов'язання «належної обачності» держави-поручителя, а також для звільнення його від відповідальності. Названі внутрішньодержавні заходи повинні також регулювати зобов'язання підрядника після завершення етапу розвідки, як зазначено в правилі 30 «Правил сульфідів» і правилі 32 «Правил конкрецій».

Держава-поручитель не може вважатися такою, що виконала свої зобов'язання тільки шляхом укладення договору з підрядником. У держави-поручителя немає абсолютної свободи дій у прийнятті законів, постанов та здійсненні адміністративних заходів. Вона повинно діяти добросовісно, розумно та на благо людства в цілому [8].

Щодо охорони морського середовища варто зауважити, що закони, постанови та адміністративні заходи держави-поручителя не можуть бути менш точними й ефективними, ніж ті, що прийняті Органом, або інші норми міжнародних договорів, правил і процедур.

Отже, Камера зі спорів, що стосуються морського дна, займає особливе місце в Трибуналі, будучи, власне, окремим судовим органом. Це викликано тим, що ідея Камери породжена іншою ідеєю, що виникла під час Третьої конференції ООН з морського права – ідеєю надати особливий статус глибоководним ресурсам морського дна. Цей задум реалізувався у кваліфікації дна морів та океанів за межами національної юрисдикції держав як спільна спадщина людства (саме це дно отримало назву «Міжнародний район морського дна», або просто «Район»).

З огляду на новизну інституту загальної спадщини людства, до Конвенції включено спеціальну ч. XI, в якій передбачені не лише права та обов'язки учасників Конвенції щодо Району, а й ціла система управління, що складається з досить складної міжнародної організації зі значними повноваженнями під назвою «Міжнародний орган з морського дна», який діє від імені людства і сам складається з цілого набору органів.

Своєю чергою, унікальність аналізованого консультативного висновку Камери Трибуналу полягає не лише в тому, що він перший в історії діяльності Трибуналу, а й у тому, що він був прийнятий одногосно. Цей висновок Трибуналу робить певний внесок у прогресивний розвиток морського права. З точки зору міжнародного екологічного права це рішення теж є вельми примітним. Консультативний висновок Камери Трибуналу робить свій внесок і в тлумачення концепції «спільна спадщина людства», а отже, має потенційно велике значення і для міжнародного космічного права, оскільки сьогодні вказана концепція поширюється на Район і космічний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права: Міжнародний документ від 10 грудня 1982 р.: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (дата звернення: 16 вересня 2021 р.)
2. Компетенція Камери по спорам, касаючим морського дна, регулюється розд. 5 ч. XI, ч. XV и Приложением VI к Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf (дата звернення: 16 вересня 2021 р.)
3. Ndiaye T.M. The Advisory Function of the International Tribunal for the Law of the Sea. *Chinese Journal of International Law*. 2010. P. 565–587.
4. Шинкарецкая Г.Г. Тенденции развития судебных средств мирного разрешения международных споров. Москва, 2009. 252 с.
5. Толстых В.Л. Международный трибунал по морскому праву: особенности, эволюция и судебная практика. *Вестник НГУ. Серия: Право*. 2011. Том 7, Выпуск 2. С. 102-110.1
6. Заявление Председателя Ассамблеи Международного органа по морскому дну о работе Ассамблеи на ее шестнадцатой сессии от 1 марта 2010 г. URL: https://isa.org.jm/files/files/documents/isba-16a-13_1_1.pdf (дата звернення: 17 вересня 2021 р.)
7. Абашидзе Х.А., Солнцев А.М., Сюняева М.Д. Консультативное заключение международного трибунала по морскому праву об ответственности государств за деятельность на морском дне за пределами национальной юрисдикции. *Государство и право*, 2012, № 7. С. 72–81.
8. Годовой доклад Международного трибунала по морскому праву за 2010 год. SPLOS/222. Нью-Йорк, 13–17 июня 2011 г. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/288/03/PDF/N1128803.pdf?OpenElement> (дата звернення: 19 вересня 2021 р.)